

चिखली तालुक्यातील निवडक ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग व भूमिका विशेष संदर्भ 2020 ची निवडणूक

प्रा. डॉ. नागेश खुशालराव गायकवाड

राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,

शि.प्र.मं.स्व.तात्यासाहेब महाजन कला व वाणिज्य

महाविद्यालय चिखली, जि.बुलढाणा

प्रस्तावना :

लोकशाही देशांमध्ये राजकीय व्यवस्थेला गती देण्याचे काम राजकीय पक्षाद्वारे निर्मित सरकार करत असते. आणि लोकशाहीमध्ये राजकीय पक्षांची भूमिका खूप महत्त्वपूर्ण असते. त्याच राजकीय पक्षांचे मुख्य उद्देश सत्ताप्राप्ती हा असतो. त्याची सुरुवात ते ग्रामीण पातळीपासून करतात, हे संपूर्ण जगात आढळून येते. त्यातलाच भारत हा जगातील सर्वात मोठी लोकशाही असणारा देश आहे. भारतामध्ये बहुपक्ष पद्धती स्वीकारलेली आहे. भारतात काही राष्ट्रीय पक्ष असून, अनेक घटक राज्यांमध्ये काही प्रादेशिक पक्ष आहेत. याशिवाय काही नोंदणीकृत पक्ष सुद्धा आहेत. अशी राजकीय पक्षांमध्ये विविध असताना, सर्वच राजकीय पक्षांचे सत्ताप्राप्ती हेच एकमेव ध्येय असते। आणि ते प्राप्त करण्यासाठी सर्व राजकीय पक्ष, ग्रामीण भागापासून प्रयत्न करतात. त्यामध्ये ग्रामपंचायत, पंचायत समिती, जिल्हा परिषद, घटक राज्य अथवा केंद्र अशा विविध स्तरावर आपल्या पक्षाची बाजू मजबूत करून एनकेन प्रकारे सत्ता प्राप्त करणे, हेच प्रमुख ध्येय बाळगून काम करत असतात. भारतातील लोकशाहीमध्ये निर्माण होणारे नेतृत्व हे भारतातील पंचायत राज सिस्टीम मध्येच घडलेले असल्याचे अनेक उदाहरणे आहेत. त्यामुळे आमच्या महाविद्यालयातील राज्यशास्त्र विभागाने, पंचायत राज सिस्टीम मध्ये असणाऱ्या ग्रामपंचायत अंतर्गत होणाऱ्या निवडणुकीत राजकीय पक्ष किती सक्रिय सहभागी असतात. याचा शोध घेण्याचा प्रयत्न या सर्वेक्षणाच्या माध्यमातून केला आहे. या सर्वेक्षणामध्ये आम्ही चिखली तालुक्यातील काही ग्रामपंचायती निश्चित करून, त्या ग्रामपंचायतीच्या 2020 च्या निवडणुकीमध्ये निवडून आलेल्या तथा पराभूत झालेल्या उमेदवारांच्या मुलाखती घेतल्या. आणि त्यांना बंदिस्त प्रश्नावली देऊन त्यांच्यामार्फत उत्तरे भरून घेतले. त्यातून आम्हाला राजकीय पक्ष ग्रामपंचायतच्या निवडणुकीमध्ये कशा पद्धतीने सहभागी होतात याचा निष्कर्ष काढता आला.

सर्वेक्षणाची उद्दिष्टे :

1. ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग किती असतो जाणून घेणे.
2. ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत राजकीय पक्षांची भूमिका कशी असते जाणून घेणे.

सर्वेक्षणाची गृहितके :

1. ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत राजकीय पक्ष सक्रिय सहभागी नसतात.
2. ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत राजकीय पक्षांची भूमिका महत्त्वपूर्ण नसते.

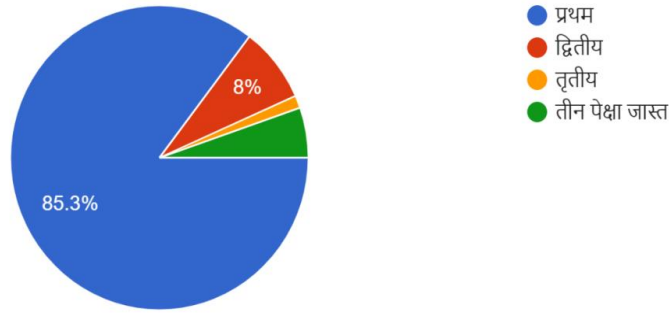
वरील प्रकारचे सर्वेक्षणाचे उद्दिष्टे निश्चित करून, त्याची संभाव्य उत्तरे म्हणून गृहितके सुद्धा निश्चित केलेली आहेत. या उद्दिष्टांच्या अनुषंगाने आमच्या महाविद्यालयातील राज्यशास्त्र विभागाच्या 13 विद्यार्थ्यांनी, त्यांच्या गावात झालेल्या ग्रामपंचायत निवडणुकीचा आढावा घेऊन, त्या ग्रामपंचायतीमध्ये निवडणुकीत विजयी झालेल्या

किंवा पराभूत उमेदवारांच्या मुलाखती घेऊन, त्यांच्या मार्फत गुगल फॉर्मवर प्रश्नावली भरून घेण्यात आली. या सर्वेक्षणामध्ये जवळपास 75 उमेदवारांनी आपल्या मुलाखती दिल्या असून, त्यावरून आम्ही विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे दिली. त्या उत्तरांमधून राजकीय पक्ष ग्रामपंचायत निवडणुकीत सक्रिय सहभागी असतात का? या मूलभूत प्रश्नांची उत्तरे वरील विश्लेषणाद्वारे शोधण्याचा प्रयत्न केला.

गुगल फॉर्मवर तयार केलेल्या प्रश्नावलीचे दोन भाग केले असून, यामध्ये पहिल्या भागात ग्रामपंचायतीचे नाव, ग्रामपंचायत सदस्यांची संख्या, ग्रामपंचायत सदस्याचे नाव, सदस्य म्हणून निवडून घेण्याची वेळ आणि उमेदवार म्हणून कोणत्या पक्षाच्या तिकिटावर उभे होतात. असे प्राथमिक प्रश्न विचारण्यात आले.

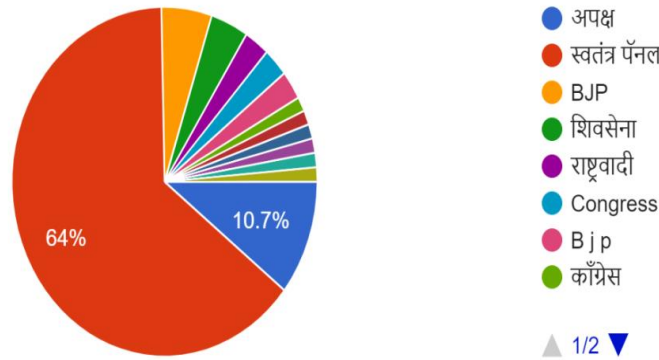
ग्रामपंचायत सदस्य म्हणून निवडून घेण्याची वेळ?

75 responses

उमेदवार म्हणून आपण कोणत्या पक्षाच्या तिकिटावर उभे होतात?

75 responses

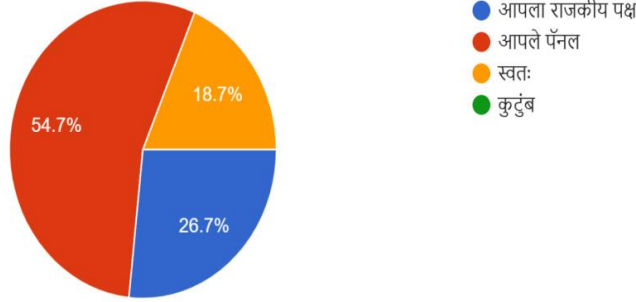
वरील प्रश्नापैकी आपण कोणत्या पक्षाच्या तिकिटावर उभे होतात? असे विचारले असता 75 उमेदवारांनी माहिती दिल्यानंतर यामध्ये जवळपास 64% उमेदवार हे कोणत्याच पक्षाच्या तिकिटावर उभे नव्हते. अशी माहिती समोर आली आहे. शिवाय यामध्ये सुद्धा 10% उमेदवारांनी आम्ही अपक्ष असल्याचे सांगितले आहे. म्हणजेच वरील माहितीवरून असे म्हणता येईल की, **जवळपास 74% सदस्य हे कोणत्याही राजकीय पक्षाच्या मदतीशिवाय ही निवडणूक लढवतात.**

या सर्वेक्षणातील प्रश्नावलीच्या दुसऱ्या भागामध्ये पुढील प्रमाणे प्रश्न विचारण्यात आले आणि त्याची उत्तरे जे मिळाले ते खालील ग्राफद्वारे दाखविले आहेत.

1) आपली उमेदवारी कोण निर्धारित करते?

1) आपली उमेदवारी कोण निर्धारित करते?

75 responses

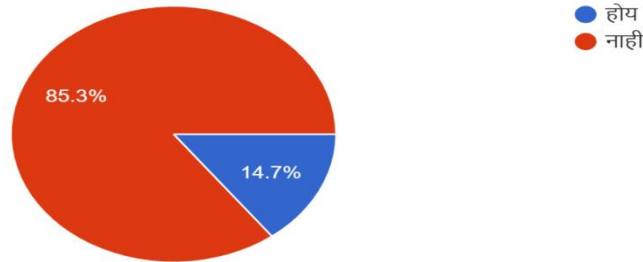

या प्रश्नाच्या उत्तरामध्ये 54.7% उमेदवारांनी असे उत्तर दिले की आमचे पॅनल निर्धारित करते, 26.7% उमेदवारांनी अशी माहिती दिली की आमचे राजकीय पक्ष निर्धारित करतात, व 18.7% उमेदवारांनी असे म्हटले की आमची उमेदवारी आम्ही स्वतः निर्धारित करतो. यावरून असे म्हणता येईल की राजकीय पक्ष केवळ 26.7% उमेदवारांचीच उमेदवारी निश्चित करतात.

2) आपणास राजकीय पक्षाकडून निधी प्राप्त होतो काय?

2) आपणास राजकीय पक्षाकडून निधी प्राप्त होतो काय?

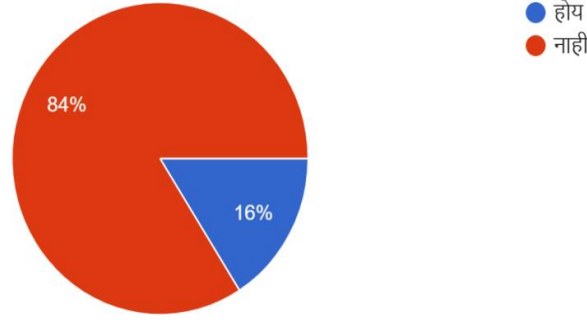
75 responses

या प्रश्नामध्ये केवळ होय आणि नाही असे ऑप्शन देण्यात आले होते. तर 85.3% उमेदवारांनी नाही असे उत्तर दिले असून 14.7% उमेदवारांनी होय असे उत्तर दिले आहे. याचा अर्थ असा राजकीय पक्ष केवळ अल्प उमेदवारांनाच पक्षनिधी पुरवितात.

3) राजकीय पक्ष आपणास निवडणूक प्रचार साहित्य पुरवतात काय?

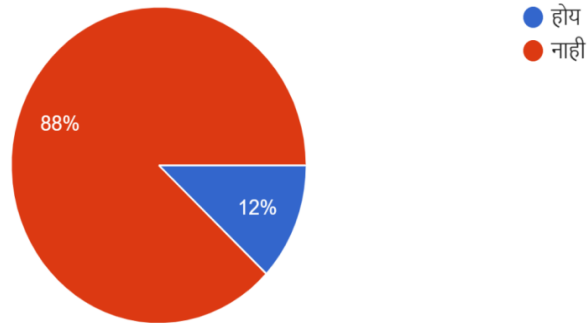
3) राजकीय पक्ष आपणास निवडणूक प्रचार साहित्य पुरवितात काय?
75 responses

या प्रश्नाला सुद्धा होय आणि नाही असे ऑप्शन दिले असता, यामध्ये 84% उमेदवारांनी नाही असे उत्तर दिले असून, केवळ 16% उमेदवारांनी होय असे उत्तर दिले आहे. यावरून केवळ 16% उमेदवारांनाच राजकीय पक्ष निवडणूक साहित्य पुरवितात असे निश्चित होते.

4) राजकीय पक्षाचे नेते आपल्या प्रचारासाठी स्वतः येतात काय?

4) राजकीय पक्षाचे नेते आपल्या प्रचारासाठी स्वतः येतात काय?
75 responses

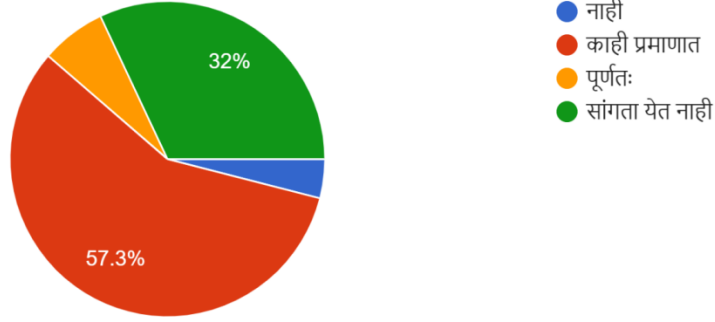

या प्रश्नामध्ये सुद्धा होय आणि नाही असे ऑप्शन दिले असता, 88% उमेदवारांनी नेते प्रचारासाठी येत नाहीत असे उत्तर दिले असून, केवळ 12% उमेदवारांनी नेते प्रचारासाठी येतात असे म्हटले आहे. यावरून राजकीय पक्षातील वरिष्ठ नेते ग्रामपंचायत प्रचारात अत्यंत कमी सहभागी होतात असे निदर्शनास येते.

5) ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षाचे सदस्य पक्षाशी एकनिष्ठ असतात काय?

5) ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षाचे सदस्य पक्षाशी एकनिष्ठ असतात काय?

75 responses

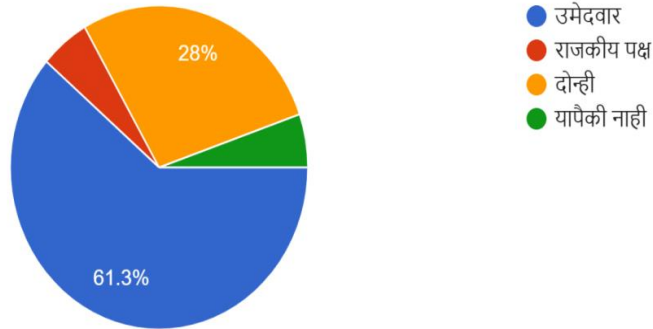

या प्रश्नामध्ये नाही, काही प्रमाणात, पूर्णतः, सांगता येत नाही. असे चार ऑप्शन दिले होते. त्यापैकी 57.3% उमेदवारांनी काही प्रमाणात असे उत्तर दिले असून, 32% उमेदवारांनी सांगता येत नाही असे उत्तर दिले आहे, पूर्णतः 6.6% उमेदवारांनी असे उत्तर दिले आहे. आणि नाही असे केवळ 4% उमेदवारांनी उत्तर दिले आहे.

6) ग्रामपंचायत निवडणुकीत मतदार, मतदान कोणत्या आधारावर करतात?

6) ग्रामपंचायत निवडणुकीत मतदार, मतदान कोणत्या आधारावर करतात?

75 responses

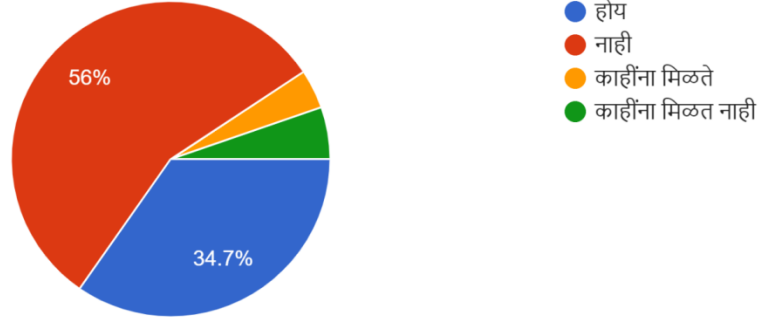

या प्रश्नामध्ये उमेदवार, राजकीय पक्ष, दोन्ही, यापैकी नाही असे चार ऑप्शन दिले असता, त्यातील उमेदवार या ऑप्शनला 61.3% लोकांनी उत्तर दिले असून, 28% उमेदवारांनी दोन्ही हा पर्याय निवडलेला आहे. राजकीय पक्ष व यापैकी नाही या दोन्ही ऑप्शनला 5.3% लोकांनी निवडलेले आहे. या प्रश्नाच्या उत्तरामध्ये मतदार केवळ उमेदवाराकडे बघून मतदान करतात, राजकीय पक्षाकडे बघून मतदान करत नाहीत असे निदर्शनास येते.

7) ग्रामपंचायत निवडणुकीत उमेदवाराला राजकीय पक्षाचे चिन्ह मिळते काय?

7) ग्रामपंचायत निवडणुकीत उमेदवाराला राजकीय पक्षाचे चिन्ह मिळते काय?

75 responses

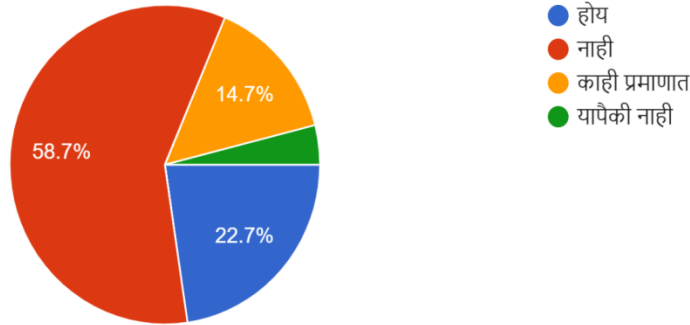

या प्रश्नामध्ये होय, नाही, काहींना मिळते, काहीना मिळत नाही. असे ऑप्शन दिले असता, त्यामध्ये 56% उमेदवारांनी नाही असे उत्तर दिले असून, 34.7% उमेदवारांनी होय असे उत्तर दिले आहे. तर 5.3% उमेदवारांनी काहींना मिळत नाही असे उत्तर दिले असून, 4 % उमेदवारांनी काहींना मिळते असे उत्तर दिले आहे. या प्रश्नातील उत्तरावरून असे निदर्शनास येते की, राजकीय पक्ष आपले उमेदवार फार कमी प्रमाणात उभे करतात.

8) तुमच्या मते ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग असावा काय?

8) तुमच्या मते ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग असावा काय?

75 responses

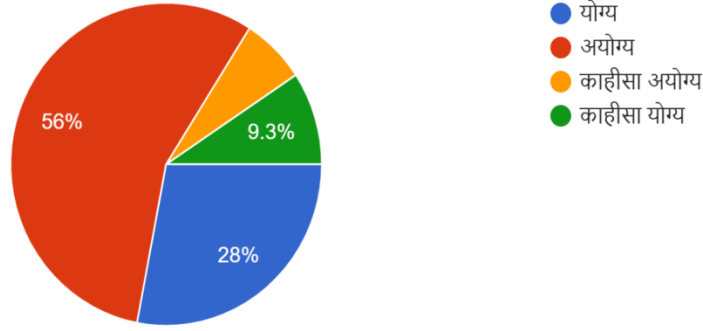

या प्रश्नामध्ये होय, नाही, काही प्रमाणात, यापैकी नाही. असे ऑप्शन दिले असता, त्यापैकी नाही असे 58.7% लोकांनी म्हटले असून, होय असे 22.7% लोकांनी म्हटले आहे. व 14.7% लोकांनी काही प्रमाणात म्हटले असून, 4% लोकांनी यापैकी नाही असे म्हटले आहे. वरील प्रश्नाच्या उत्तरातून असे निदर्शनास येते की मोठ्या प्रमाणात लोकांना वाटते की राजकीय पक्ष ग्रामपंचायत निवडणुकीत असू नये.

9) तुमच्या मते ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग योग्य की अयोग्य?

9) तुमच्या मते ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग योग्य की अयोग्य?

75 responses

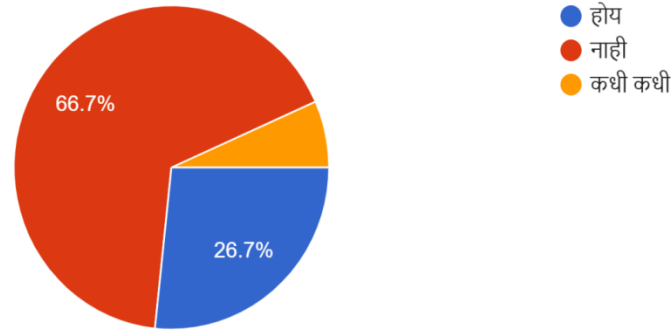

या प्रश्नात योग्य, अयोग्य, काहीसा अयोग्य, काहीसा योग्य, असे चार ऑप्शन दिले असता, यामध्ये 56% लोकांनी अयोग्य म्हटले असून, केवळ 28 टक्के लोकांनी योग्य म्हटले आहे, काहीसा योग्य असे 9.3% लोकांनी म्हटले असून, काहीसा अयोग्य 6.7% लोकांनी म्हटले आहे. यावरून ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग योग्य नाही. असेच जास्तीत जास्त लोकांना वाटते.

10) आपल्या ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षातील महत्त्वाच्या नेत्यांच्या प्रचार सभा होतात का?

10) आपल्या ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षातील महत्त्वाच्या नेत्यांच्या प्रचार सभा होतात का?

75 responses

या प्रश्नामध्ये होय, नाही, कधी-कधी, असे तीन ऑप्शन दिले असता, यामध्ये 66.7% लोकांनी नाही असे उत्तर दिले असून, केवळ 26.7% लोकांनी होय असे उत्तर दिले आहे. कधी-कधी असे 6.7% लोकांनी उत्तर दिले आहे. वरील प्रश्नाच्या उत्तरावरून खूप कमी वेळा, महत्त्वाच्या नेत्यांच्या प्रचार सभा होतात असे निदर्शनास येते.

अशाप्रकारे आमच्या सर्वेक्षणामध्ये उत्तर दात्यांनी दिलेल्या उत्तराच्या आधारे वरील प्रमाणे गुगल फॉर्म च्या मदतीने विश्लेषण केलेले आहे. त्यावरून पुढील प्रमाणे निष्कर्ष काढण्यात आले.

निष्कर्ष

“चिखली तालुक्यातील निवडक ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग व भूमिका विशेष संदर्भ 2020 ची निवडणूक” अशा विषयाचे सर्वेक्षण केले असून, या सर्वेक्षणामध्ये दहा ग्रामपंचायती अंतर्गत 75 उमेदवारांनी मुलाखतीच्या आधारे गुगल फॉर्मवर प्रश्नावली भरून दिलेल्या आहेत. यामध्ये प्रश्नावली चे दोन

भाग केले होते. पहिल्या भागामध्ये प्राथमिक माहिती विचारली होती. दुसऱ्या भागामध्ये राजकीय पक्षांचा सहभाग व भूमिका जाणून घेण्यासाठी दहा प्रश्न विचारण्यात आले. या प्रश्नांचे उत्तरे बघितल्यानंतर, त्याचे विश्लेषण करण्यात आले. त्या विश्लेषणाच्या आधारे आम्ही ठरवलेल्या उद्दिष्टांचे निष्कर्ष काढत असताना, ग्रामपंचायती अंतर्गत राजकीय पक्षांचा सहभाग फार कमी असल्याचे टक्केवारीच्या आधारे स्पष्ट झाले. शिवाय या निवडणुकीमध्ये राजकीय पक्ष, केवळ मोठमोठ्या ग्रामपंचायत मध्येच काही प्रमाणात सहभागी होत असल्याचे दिसून आले. मात्र त्यांचा सहभाग एकंदरीत पाहता खूप कमी असल्याचे निदर्शनास येते. तसेच ग्रामपंचायत अंतर्गत मतदानामध्ये मतदार राजकीय पक्षांना बघून मतदान करत नसून, केवळ उमेदवाराकडे बघून मतदान करतात असे स्पष्ट झाले आहे. याशिवाय राजकीय पक्ष सुद्धा ग्रामपंचायतीच्या निवडणुकीमध्ये सक्रिय सहभागी नसतात व त्यांची भूमिका सुद्धा सक्रिय नसते. हे वरील उत्तरदात्यांच्या उत्तरातून स्पष्ट झाले आहे. म्हणजेच ग्रामपंचायत निवडणुकीत राजकीय पक्षांचा सहभाग व भूमिका अत्यल्प आहे असा निष्कर्ष निघतो.

